Boekbesprekingen

G. G. Grijpstra, **Common efforts in the development of rural Sarawak, Malaysia,** Van Gorcum, Assen – Amsterdam, 1976.

Het boek, – de handelseditie van het proefschrift –, is het resultaat van onderzoek dat van mei 1971 tot december 1972 verricht is in het Boven Sadong Distrikt in Zuidwest Sarawak. De centrale probleemstelling was om, in relatie tot het proces van incorporatie van de dorpen in de nationale samenleving, het effect te bepalen van de mate van integratie van een dorp op de realisering van coöperatieve ontwikkelingsprojecten, die door de overheid geïnitiëerd en gestimuleerd worden.

Behalve integratie werden een viertal andere factoren van belang geacht voor de mate van samenwerking: de positie van het dorpshoofd, de mate van differentiatie, de toegankelijkheid van het dorp en de grootte van het dorp. In het onderzoeksmodel zijn vijf hypotesen geformuleerd, waarin gesteld wordt dat de aanwezigheid van deze faktoren een positieve invloed heeft op samenwerking in ontwikkelingsprojekten.

Het boek kunnen we verdelen in drie delen met als kern hoofdstuk 14, waarin de hypotesen getoetst worden aan de hand van de resultaten van een survey van alle 96 dorpen van het district. Daartoe zijn drie tot acht respondenten per dorp genomen en de antwoorden zijn samengevoegd tot scores per vraag per dorp. Voor het operationaliseren van de begrippen die in de hypotesen gebruikt zijn was vooral een grondige kennis van de dorpssamenleving nodig. Hiertoe is gedurende vijf maanden participerend onderzoek gedaan in één dorp. Deze dorpsanalyse is later aangevuld met zes dorpsstudies en een survey van alle 400 huishoudens in die zeven dorpen. De resultaten hiervan vinden we in het eerste deel van het boek. Na de toetsing van de hypotesen tracht de auteur de resultaten van de kwantitatieve analyse meer kwalitatief en dynamisch te duiden aan de hand van de resultaten van de dorpsstudies.

Allereerst enkele opmerkingen over het onderzoeksmodel:

1. het begrip samenwerking is niet concreet gedefiniëerd en uit de tekst is ook niet duidelijk wat de auteur er precies mee bedoelt. Het komt voor in de betekenis van: a. coöperatieve ontwikkelingsprojecten; b. interaktiepatroon; en c. participatie of de bereidheid van de bevolking om mee te werken bij de uitvoering van de projecten. *2.* het begrip samenwerking komt zowel voor in de belangrijkste onafhankelijke variabele (integratie) als in de afhankelijke variabele; *3.* in de aan Leighton en van Doorn en Lammers ontleende omschrijvingen van het begrip integratie komen ook desintegratie, concurrentie en gevoelens van antipathie voor. Er wordt echter niets gezegd over de consequenties van deze aspecten voor de operationalisering; *4.* over het element cohesie van het begrip integratie zegt de auteur dat hij geen pogingen gedaan heeft om de mate van cohesie in een dorp te bepalen, omdat, – zo stelt hij –, houdingen té snel kunnen veranderen. Ook hier

rijst de vraag wat de gevolgen zijn van deze mening voor de operationalisering van integratie; *5.* gesteld is dat homogeniteit in sociale en economische posities een voorwaarde voor integratie is, d.i. homogeniteit bevordert samenwerking. Het is niet duidelijk hoe dit te verenigen is met het veronderstelde positieve verband tussen differentiatie en samenwerking; *6.* het onderzoek heeft betrekking op projecten van de overheid; het model beperkt zich echter tot kenmerken van de dorpssamenleving. Iets meer zal hierover aan het eind van deze bespreking gezegd worden.

In het eerste deel van het boek wordt een beschrijvende analyse gegeven van het onderzoeksgebied. Vanuit de staat Sarawak vernauwt de focus zich tot het (typische?) dorp, waarvan in een achttal hoofdstukken de afzonderlijke kenmerken besproken worden. Het belangrijkste bezwaar is dat deze analyse losstaat van het onderzoeksmodel, waardoor de beschrijving voor de lezer dient als achtergrondinformatie. Voor dit doel is dit deel achter wel erg ruim uigevallen: als we afzien van de appendices is het 60% van de omvang van het boek.

In de bespreking van de toetsing van de hypotesen zal ik me beperken tot de hoofdvariabelen: integratie en samenwerking. De auteur gebruikt twee criteria om de betrouwbaarheid van de surveygegevens te toetsen: a. de consistentie van de antwoorden van de respondenten uit één dorp, en b. het percentage 'weet niet' antwoorden. Deze zijn echter onvoldoende, omdat: *1.* niets gezegd wordt over een mogelijke discrepantie tussen de antwoorden en de werkelijkheid. In dit verband denk ik aan (p. 116): 'people are very secretive about their intentions and ambitions, and refrain from making controversial statements'; tevens wijst de auteur op de sterke ideologie van gelijkheid; *2.* personen met belangrijke posities in het dorp als respondenten genomen zijn; men kan zich afvragen of dezelfde antwoorden gekregen zouden zijn als andere personen (bijvoorbeeld een aselecte steekproef van alle volwassenen) de vragen beantwoord hadden.

Deze betrouwbaarheidsproblemen zijn niet makkelijk op te lossen, maar gezien de gebruikte onderzoeksmethoden, – waaronder langdurig verblijf in de dorpen –, hadden ze niet onvermeld mogen blijven. Voor de toetsing van de validiteit zijn twee methoden gebruikt, waarbij de eerste methode (oordelen van deskundigen) weinig bruikbaar blijkt als het gaat om komplexe sociologische begrippen. De tweede methode (begripsvalidatie door factoranalyse en correlatieberekening) wordt sociologisch niet verantwoord gebruikt omdat de beslissingen vooral statistisch gefundeerd zijn; de uitkomsten van de statistische analyses worden *benoemd* zonder dat ze voldoende sociologisch, – theoretisch en/of empirisch –, geïnterpreteerd worden. Zo is het niet duidelijk waarom bepaalde indicatoren één begrip vormen, bijvoorbeeld waarom stemgedrag, etnische homogeniteit en de afwezigheid van personen met een betaalde baan tesamen 'seculiere homogeniteit' vormen.

Ook krijgen begrippen een onterecht grote reikwijdte als algemene kenmerken van de dorpssamenleving. Bijvoorbeeld: de opkomst bij dorpsvergaderingen en de bereidheid van de mensen om in de dorpswinkel te kopen en hun rijst naar de rijstmolen te brengen wordt geduid als' ...an inclination to participation in village affairs and cooperation between inhabitants' (p. 120). Men kan zich afvragen of het kopen in de dorpswinkel en de rijst brengen naar de pelmolen juiste indicatoren van 'goodwill' zijn, omdat de alternatieven voor de mensen zeer tijdrovend zijn. Bovendien is elders (p. 59 en 103) gezegd dat de winkels veelal vaste klanten hebben door de verstrengeling van verkoop, opkoop en kredietverlening. Dit bezwaar van de keuze van de indicatoren geldt nog sterker voor 'voorwaarden van integratie', wat op p. 14 gedefiniëerd is als homogeniteit in sociale en economische posities, maar waar geen van de gebruikte indicatoren betrekking op heeft. Een ander bezwaar geldt de keuze van de meetinstrumenten; zo hebben voor 'samenwerking in ontwikkelingsprojecten' de gestelde vragen de vorm: '*Is* er projekt X in het dorp';

dit zegt echter niets over de aard en de intensiteit van de samenwerking, maar in de tekst wordt het wel als samenwerking gebruikt.

Voor de begripsvalidering van integratie en van ontwikkelingsprojecten worden factoranalyses toegepast. Als vuistregel wordt gesteld dat alleen die factoren genomen zullen worden die een factorlading van > 0.40 op de ene factor en van < 0.30 op de andere factoren hebben. De vuistregel blijkt wel erg soepel gehanteerd te zijn: van de 41 gebruikte indicatoren voldoen er 17 niet aan de gestelde eis en 6 indicatoren voldoen wel, maar zijn niet genomen. Voor het statistisch verantwoord nemen van indicatoren moet echter nog een tweede vuistregel gelden: alleen díe indicatoren worden genomen waarvan de communaliteit $> 50\%$ is. Er blijken 22 indicatoren niet aan te voldoen. Hanteren we beide vuistregels gelijktijdig, dan blijken maar liefst 34 indicatoren, – of ruim 80% –, statistisch niet verantwoord gebruikt te worden.

Op de zeven gevonden indices van integratie wordt clusteranalyse toegepast; er blijken twee clusters te zijn, die 'habitual integration' en 'action-oriented integration' zijn genoemd en die tevens als historische fasen gezien worden. Hiertegen zijn drie bezwaren te opperen: *1.* het is ongeoorloofd om uit de kenmerken van meerdere dorpen op één tijdstip conclusies ten aanzien van een dynamisch proces te trekken; *2.* het is niet duidelijk waarom bepaalde indices kenmerkend zijn voor één historische fase, bijvoorbeeld waarom 'morele homogeniteit' en 'religieuze homogeniteit' kenmerkend zijn voor een dorp-in-verandering. Als de lezer de indicatoren van de drie indices van 'action-oriented integration' uitschrijft, wordt het bepaald niet duidelijker waarom we hier te doen hebben met een situatie van 'deliberate decisions and actions of the inhabitants of the village' (p. 130); *3.* uit de tekst blijkt dat het onmogelijk is om deze conclusie te trekken, omdat: 'action-oriented integration is a *very temporary* situation' (p. 132) en: 'the process described, habitually integrated villages becoming increasingly disorganized under external influences, applies to *all villages* in the area studied' (p. 142). (cursivering door mij).

Rest mij te vermelden dat het in de hypotese veronderstelde verband tussen integratie en samenwerking gefalsifiëerd is. Na de toetsing van de hypotesen tracht de auteur de twee typen van integratie meer inhoud te geven door middel van de dorpsstudies. Het is opvallend dat hij het ontwikkelingsproces nu tracht te verklaren uit het gedrag van individuen, namelijk door de leider met een dynamische persoonlijkheid cum entrepreneur te zien als de motor van samenwerkingsverbanden. De interpretatie van het materiaal is weinig overtuigend en besloten wordt met op te merken (p. 147) dat de vraag onbeantwoord is gebleven waarom in bepaalde dorpen, in een bepaalde ontwikkelingsfase, leiders het vermogen hebben om samenwerking tot stand te brengen. Pogingen om samenwerking in de verschillende fasen te illustreren met drie dorpsstudies missen hun doel: de lezer heeft weinig moeite andere factoren dan integratie en leiderschap aan te geven: in dorp-I gaat het om een irrigatieproject waarvoor de bevolking weinig belangstelling heeft omdat het project voor hen té ver van het dorp gelegen is; in dorp-II is er weinig samenwerking in ontwikkelingsprojecten omdat de overheid weinig aandacht aan het dorp schenkt; in dorp-III is er een veelheid van projecten, maar de participatie van de bevolking ebde weg omdat ze hiervoor àl teveel arbeid moesten leveren; bovendien mislukte het economische project. Het boek besluit met een aantal praktische aanbevelingen om de realisering van ontwikkelingsprojecten te verbeteren. Alhoewel ze niet zonder betekenis zijn, moet geconstateerd worden dat de aanbevelingen weinig origineel zijn: vele ervan zijn te vinden in circa vijftien jaar eerder verschenen handboeken en publikaties over Community Development.

In het begin van deze boekbespreking is kritiek geleverd op het feit dat het begrip samenwerking niet inhoudelijk gedefiniëerd is. Het is te betreuren dat dit bezwaar nu

herhaald moet worden. Bij de toetsing van de hypotesen is als indicator de aanwézigheid van projecten gebruikt. De auteur geeft er echter een veel grotere reikwijdte aan wanneer hij zijn resultaten vergelijkt met de bevindingen van Galjart (p. 152) die onderzoek heeft gedaan naar solidariteit en actieve participatie van boeren in lokale coöperaties. Maar zelfs als de auteur de aanwezigheid van projecten door een aanvullende analyse, – welke echter ontbreekt –, verruimd zou hebben tot participatie van de bevolking in die projecten, dan nog is het zo, dat het bij een deel van die projekten gaat om individuele participatie in relatie tot individuele doelen of belangen.

Als we binnen het kader van het onderzoeksmodel blijven, dan moet als eindoordeel luiden dat de uitwerking van het model en de onderzoeksresultaten teleurstellend zijn. Het is jammer dat de auteur geen redenen geeft voor deze onbevredigende resultaten. Naar mijn mening moeten we de oorzaken daarvoor mede zoeken in tekorten van het gebruikte model, welke tekorten op twee niveaus zijn aan te geven:

1. samenwerking is niet de resultante van de aanwezigheid van bepaalde kenmerken van het dorp als een sociaal systeem, maar is een vorm van interactie van, – groepen van –, personen, die ten opzichte van elkaar bepaalde sociale, economische en politieke posities innemen. Samenwerking vindt plaats in relatie tot bepaalde doelen, zodat de relatieve belangenoriëntaties van groot belang zijn. Nodig is dus een analyse van de sociale struktuur om antwoord te kunnen geven op: wie werkt met wie samen, waarom, hoe en waartoe, en complementair: wie werkt met wie niet samen in relatie tot welke doelen en waarom?
2. het gaat om samenwerking in door de overheid geïnitiëerde en gestimuleerde projecten. In het onderzoek zijn alleen kenmerken van het dorp als onafhankelijke variabelen gebruikt en is de aanbodzijde, – de aard van de projecten; het beleid van de overheid –, veronachtzaamd. In de illustraties van het ontwikkelingsproces (p. 148-151) en met name ook in de paragrafen 3.4 en 3.5 (p. 45-50) worden voldoende factoren genoemd die de aan- of afwezigheid van samenwerking beïnvloeden en die duidelijk maken dat een systeemanalyse van het dorp gedoemd is te mislukken.

F. de Groot

H.F.M. Peeters: **Historische Gedragswetenschap,** een bijdrage tot de studie van menselijk gedrag op de lange termijn. Boom, Meppel/Amsterdam, 1978, 384 blz.

Wie de recente ontwikkelingen op sociaal-wetenschappelijk gebied in Nederland heeft gevolgd weet, of kan weten, dat de belangstelling voor historisch onderzoek, vooral van sociologen en antropologen, sterk groeiende is. De verschijning van 'Historische Gedragswetenschap' sluit bij deze trend aan maar doet dat helaas overwegend op een a-historische manier.

In het eerste en tevens sterkste deel van dit boek poogt Peeters aan te tonen dat het merendeel van de sociale wetenschappen, zoals die thans beoefend worden, te heden gericht zijn en houdt hij een bloeiend pleidooi voor een historiserende benadering die zich bezig moet houden met 'menselijk gedrag verderweg in de tijd en op de lange termijn' (p. 12). De auteur legitimeert zijn standpunt onder meer op grond van de veranderende betekenissen die in de loop van de geschiedenis aan begrippen als 'anachronisme', 'civilisatie' en 'maatschappij' verleend zijn.

In het tweede deel daarentegen wordt enkel een opsomming gegeven van evolutie-theorieën, systeemtheorieën, struktuurtheorieën en marxistische theorieën. Dit nogal encyclopedische overzicht gaat gebukt onder een overmaat aan namen, indelingen, schema's en formules waardoor de lezer licht de indruk krijgt dat Peeters het er slechts om te doen is zijn kennis te etaleren. De toetsing van deze theorieën op hun historiciteit leidt soms

(systeemtheorieën) tot weinig verrassende konklusies (a-historisch) en in andere gevallen tot een zwak beargumenteerde keuze vóór het evolutieperspektief (de strijd om het bestaan als 'de enige strijd-die-doorgaat') en tegen andere referentiekaders.

De neiging tot 'names-dropping' en het maken van indelingen en sub-indelingen wordt in het derde deel, waar Peeters zijn eigen 'denkraam' presenteert, niet losgelaten. Bovendien heeft de auteur verzuimd dit denkraam, dat zich rond het begrip 'waarde' centreert, aan de hand van een enkel thema of probleemgebied te verduidelijken. Hierdoor is dit deel verzand in een eclectisch résumé van nogal vrijblijvende definities en standpunten in de 'enerzijds-anderzijds'-stijl. Zo 'heeft iemand een waarde als hij er in meer of mindere mate van overtuigd is dat deze of die gedragswijze persoonlijk en sociaal te verkiezen is boven andere vormen of doeleinden' (p. 257). Elders zijn culturele eliten 'groeperingen die om wat voor redenen dan ook tot het besef komen dat bepaalde waarden in het gedrang zijn en bijgeslepen moeten worden of dat nieuwe waarden nodig zijn' (p. 269). Maar even later kan een elite 'echter ook om zo te zeggen rustig op haar plaats blijven zitten', hetgeen met name zal gebeuren 'wanneer zij naast de culturele ook de sociale elite is'.

In het tweede hoofdstuk van dit deel worden de biologische determinanten van het evolutieproces aan de orde gesteld. De samenhang tussen deze aspekten en de 'waardenproblematiek' blijft echter in het duister terwijl ook de betekenis van dit onderzoeksveld voor historiserende sociale wetenschappen nauwelijks uitgewerkt wordt. Het vierde deel tenslotte biedt de lezer een kort overzicht van een reeks technieken die voor het onderzoek naar menselijk gedrag op lange termijn bruikbaar zouden kunnen zijn.

Al bij al lijkt me dit geen studie waar sociologen die op dit veld enigszins ingevoerd zijn veel nieuws zullen vinden. 'Historische Gedragswetenschap' is, vanwege het informatieve karakter, voornamelijk aanbevelenswaardig voor historici die zich via een eerste oriëntatie op de hoogte willen stellen van het werk dat door andere sociale wetenschappers op 'hun' terrein verricht is.

A. M. J. de Keyser

Robert Lafaille, **Sociale problemen en afwijkend gedrag**, VUGA-Boekerij, Den Haag, 1978, 299 blz.

Met het verschijnen van het boek van Lafaille bestaat er nu voor het eerst in Nederland een uitvoerig overzicht van de verschillende theoretische benaderingen van sociale problemen en afwijkend gedrag, zoals die met name sinds het einde van de vorige eeuw in de Verenigde Staten tot ontwikkeling zijn gekomen.

Na een kort inleidend hoofdstuk gaat Lafaille achtereenvolgens in op de begrippen sociaal probleem (hoofdstuk 2), afwijkend gedrag (norm-overtredend gedrag) en deviantie (de situatie, die ontstaat als gevolg van de maatschappelijke reactie op vermeende normovertreding) (hoofdstuk 3). Centraal in het boek staat hoofdstuk 4, dat ook verreweg het omvangrijkst is. In dit hoofdstuk beschrijft Lafaille zes perspectieven op de studie van sociale problemen en afwijkend gedrag: sociale pathologie, sociale desorganisatie, waardenconflict, socialisatie (Sutherland), anomie (Merton) en etikettering. Het boek wordt afgesloten met een korte nabeschouwing.

Voor zover ik kritiek heb op het boek, richt die zich vooral op hoofdstuk 2, dat ik duidelijk zwakker vind dan de rest van het boek. Op enkele aspecten van dit hoofdstuk wil ik dan ook wat nader ingaan.

Bij de behandeling van het begrip sociaal probleem staan twee aspecten centraal, een objectief en een subjectief aspect. Onder het *objectief* of *feitelijk* aspect wordt de bestaande

maatschappelijke situatie verstaan (p. 14). Het begrip objectief wordt echter ook nog in een andere betekenis gehanteerd. Merton bijvoorbeeld omschrijft een sociaal probleem als een discrepantie tussen de feitelijke situatie en de situatie, zoals die zou moeten zijn volgens de waarden die een groep of samenleving aanhangt. Merton wijst er op dat deze discrepantie objectief kan worden vastgesteld (p. 13). Nu is niet steeds duidelijk in welke betekenis Lafaille het begrip objectief hanteert, hetgeen leidt tot een weinig helder betoog (bijv. pp. 15-16, p. 18 en p. 34).

Het *subjectieve* aspect verwijst naar het bewustzijn, dat er sprake is van een ongewenste situatie (p. 14).

Aan de hand van deze twee kenmerken onderscheidt de schrijver twee globale hoofdrichtingen in de studie van sociale problemen, die hij aanduidt als de 'rapportensociologie' en de 'traditie van de "natural history"-hypothese'. Deze naamgeving is weinig gelukkig gekozen, zoals Lafaille ook zelf stelt. Naar mijn mening had hij beter kunnen spreken van de tradities van de *sociologische* en *maatschappelijke* definiëring van sociale problemen. Zijn onderscheid berust namelijk op het feit, dat een sociaal probleem òf 'objectief' wordt vastgesteld door een socioloog òf dat wordt uitgegaan van datgene wat door (groepen in) de samenleving als sociaal probleem wordt gedefinieerd (vgl. p. 34).

De karakterisering van beide hoofdstromingen is nogal teleurstellend uitgevallen. De 'rapportensociologie' wordt kort afgedaan met enkele algemeenheden over de relatie onderzoek-beleid. De 'natural history'-hypothese wordt daarentegen zeer uitvoerig behandeld, en wel omdat het om een veelbelovende benadering zou gaan. De schema's over ontstaan en verloop van sociale problemen, die Lafaille behandelt, zijn echter nogal vaag en algemeen, empirisch van twijfelachtige kwaliteit (zoals Lafaille zelf aangeeft) en weinig origineel, aangezien in boeken over beleid en beleidsprocessen soortgelijke modellen veelvuldig worden behandeld. Daar komt nog bij de de 'hypothese' in feite vooral betrekking heeft op het meer macro-sociologisch georiënteerd onderdeel van deze traditie, namelijk het perspectief van het waardenconflict. De lezer krijgt dus geen inzicht in de benadering **als geheel.** Ik deel Lafaille's standpunt, dat een benadering van sociale problemen als 'collectief gedrag' waardevolle inzichten kan opleveren. Het is echter de vraag of de behandelde schema's, die onderling bovendien sterk overlappen, daartoe de beste aanknopingspunten bieden.

Lafaille gaat in hoofdstuk 2 ook in op de sociogenese van het begrip sociaal probleem. Verwarrend is dat in de desbetreffende paragraaf zowel het ontstaan van het *begrip* als ook het ontstaan en verdere ontwikkeling van sociale problemen in de 19e eeuw worden behandeld. Dit komt de helderheid van het betoog niet ten goede.

Lafaille stelt dat het *begrip* sociaal probleem waarschijnlijk is ontstaan ten tijde van de 'sociale kwestie' (pp. 21-22). Mij is daarbij niet duidelijk geworden of hij doelt op het ontstaan van de *term* of op de achterliggende *idee* (ongewenste en te veranderen maatschappelijke omstandigheden). Het eerste lijkt me niet juist, zeker niet voor Nederland. Het begrip is hier nog maar sinds kort ingeburgerd, waarschijnlijk onder invloed van de Amerikaanse sociologie. Voorheen hanteerde men begrippen als sociale pathologie, sociale noden en onaangepastheid. Uit Lafaille's overzicht van (Amerikaanse) perspectieven wordt ook niet duidelijk wanneer de term in de VS is geïntroduceerd.

Wat het ontstaan van sociale problemen betreft stelt Lafaille, dat de 'sociale kwestie' het eerste sociale probleem is geweest, dat aanvankelijk als één onontwarbaar geheel werd gezien en waaruit de meeste sociale problemen zich later hebben ontwikkeld tot aparte, zelfstandige sociale problemen. Dit is de hypothese van de toenemende differentiatie van sociale problemen. Bij de bewustwording van en actie tegen de sociale problemen, te beginnen met de 'sociale kwestie' kent Lafaille een grote rol toe aan de arbeidersbeweging, die de

maatschappij wakker schudde en de overheid tot ingrijpen bracht (pp. 22-23).

Deze hypothese over ontstaan en ontwikkeling van sociale problemen lijkt mij niet juist. Zo laat Lafaille deze ontwikkeling in Nederland beginnen rond 1870. Het blijkt echter dat bepaalde sociale problemen, die zich volgens Lafaille pas later tot aparte sociale problemen hebben ontwikkeld, al veel eerder worden gesignaleerd, bijvoorbeeld armoede en kinderarbeid. Beide worden reeds aan het begin van de negentiende eeuw als probleem onderkend. Daarbij is het onjuist te veronderstellen dat deze problemen juist of alleen maar door de arbeidersbeweging aan de orde zijn gesteld. Voor het vraagstuk van de kinderarbeid bijvoorbeeld bestond aanvankelijk weinig belangstelling in de arbeidersbeweging. Die belangstelling is pas ontstaan onder invloed van andere maatschappelijke groeperingen, die tegen het probleem ageerden (vgl. I. J. Brugmans, *De arbeidende klasse in Nederland in de 19e eeuw, 1813-1870,* Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum, 8ste druk 1971, vooral pp. 223-245, p. 256 en pp. 267-268).

Het lijkt me beter om meer in het algemeen een relatie te leggen tussen processen van sociale differentiatie en integratie en het ontstaan van (steeds nieuwe) sociale problemen. Onze aandacht dient daarbij niet gericht te zijn op de rol van één van de meespelende partijen, maar op het gehele krachtenveld, waarin sociale problemen gestalte krijgen en waarin aan hun 'oplossing' wordt gewerkt. Een dergelijke benadering lijkt me ook meer in overeenstemming met de benadering van sociale problemen als 'collectief gedrag' (de 'natural history'-hypothese), waarvan Lafaille zo'n groot voorstander is.

Tot zover mijn belangrijkste punten van kritiek op hoofdstuk 2. Tenslotte wil ik nog één opmerking maken over hoofdstuk 4.

Vreemd en onjuist is mijns inziens de behandeling van Durkheim onder het perspectief van de sociale pathologie. Lafaille stelt dat de sociale pathologie weliswaar een Amerikaanse verschijnsel is, maar dat Durkheim's opvattingen er qua logische vorm sterk mee overeenstemmen. Hij spreekt van een formele analogie tussen beide opvattingen (p. 100). Uit het gebruik van de begrippen 'logisch' en 'formeel' is niet duidelijk of Lafaille nu van mening is dat Durkheims opvattingen eigenlijk wel of nu juist niet tot de sociale pathologie kunnen worden gerekend. Uit het feit echter dat hij diens opvattingen zonder enig commentaar weergeeft (pp. 100-103), lijkt het me aannemelijk te veronderstellen dat Lafaille Durkheim inderdaad hiertoe rekent.

Twee opmerkingen lijken me hier op hun plaats. Als er, ten eerste, één perspectief op de studie van sociale problemen is, dat niet typisch Amerikaans is, dan is het wel de sociale pathologie, die in de 19e en in het begin van de 20ste eeuw ook in Europa wijdverbreid was. Ten tweede zocht Durkheim in tegenstelling tot de 'sociale pathologisten' de verklaring voor sociale problemen en afwijkend gedrag niet in biologische of psychologische kenmerken van individuen, maar juist in maatschappelijke factoren. Denk aan begrippen als integratie, regulering en anomie, die hij hanteerde, en aan zijn functionele verklaring van de misdaad. Zijn opvattingen hebben een veel grotere affiniteit met die van de aanhangers van het perspectief van de sociale desorganisatie. Deze laatsten hebben overigens geen aansluiting gezocht bij Durkheim. De belangstelling voor zijn opvattingen ontstaat pas later in de Amerikaanse sociologie (o.a. bij Merton).

Samenvattend kan worden gesteld, dat Lafaille ons, met name in hoofdstuk 4, een aardig en duidelijk overzicht verschaft van een aantal belangrijke perspectieven op de studie van sociale problemen en afwijkend gedrag. Erg positief daarbij is, dat hij er naar streeft om zowel de sterkere als de zwakkere kanten van elk perspectief te belichten. Het is dan ook bijzonder jammer, dat hoofdstuk 2 zo duidelijk uit de toon valt, zoals ik in het voorgaande heb trachten aan te geven.

H. van Goor

Minderjarig/onbevoegd. Een bundel artikelen over zeggenschap van kinderen/jongeren/ouders, Samengesteld door de werkgroep Geleidelijke rechtsverkrijging minderjarigen, Zwolle, 1978, 303 blz.

Het was een goed idee van de werkgroep 'Geleidelijke rechtsverkrijging minderjarigen' om een aantal, voor het merendeel reeds elders gepubliceerde, artikelen over de rechtspositie van minderjarigen samen te bundelen. Deze uitgave zou een bijdrage kunnen leveren aan een publieke discussie op dit maatschappelijk belangrijke terrein. Deze discussie zal enerzijds gevoerd moeten worden rond de Wetsontwerpen die in december 1978 bij de Tweede Kamer zijn ingediend en volgens welke de meerderjarigheidsgrens van 21 naar 18 jaar wordt verschoven, maar de financiële gevolgen daarvan tot het 21ste jaar bij de ouders blijven. Anderzijds moet het voor en tegen worden afgewogen van het idee om kinderen beneden 18 jaar (met name de 16-18 jarigen) ook een aantal specifieke rechten te geven.

Terug naar de bundel 'Minderjarig/onbevoegd'. Hierin treffen wij 18 artikelen (waarvan 5 'nieuwe'), een Verklaring van de Rechten van het Kind en een ontwerp van wijziging van art. 280Sr. aan. De bijdragen zijn in vijf groepen ingedeeld:

- Algemene beschouwingen over de betekenis van de adolescentieperiode en de gezagsverhoudingen tussen ouders en minderjarige kinderen. Het betreft hier psychologische en sociaal-paedagogische inzichten.
- De juridische betekenis van begrippen als ouderlijke macht en minderjarigheid. In dit gedeelte is het interessante artikel opgenomen van Mr. J.A.C. Bartels: 'Het afnemend getij van het absolute ouderlijke gezag'.
- Enige bijzondere onderwerpen als het weglopen, de minderjarige en zijn medische behandeling, de minderjarigen in tehuizen en de financiële achtergronden van minderjarigheid. Lezenswaard in dit onderdeel is vooral het artikel van Mr. J. de Ruiter: 'Het weglopen van minderjarigen als opgave voor het jeugdrecht'. Al was het alleen maar om kennis te nemen van datgene dat een Minister van Justitie vóór zijn benoeming heeft gezegd.
- Een buitenlands overzicht van Mr. I. Jansen met een vergelijking van wetgeving of plannen daartoe in België en West-Duitsland.
- Een nabeschouwing van Mr. J. E. Doek. Hierin worden de wetsontwerpen aan de orde gesteld die er zijn of komen ter wijziging van het bestaande recht en de uitkomsten vermeld van het onderzoek van het ITS te Nijmegen. Vooral in deze nabeschouwing wreekt zich het feit, dat het reeds geschreven is in juni 1977 (gepubliceerd medio 1978). Wijzigingen op het Ministerie van Justitie en thans ingediende wetsontwerpen maken dit stuk van minder belang.

Resumerende kunnen wij zeggen, dat het besproken boek, met name voor het geven van onderwijs, een handige bundeling is van artikelen over de rechtspositie van minderjarigen. Een bezwaar is dat juist op dit gebied de artikelen vrij snel 'ouderwets' zijn en dat wij een aantal onderwerpen in de bundel missen, zoals bijvoorbeeld een sociologische beschouwing over de verhouding ouders-kinderen. Voorts zou de discussie over dit onderwerp meer zijn aangewakkerd, wanneer een aantal auteurs een directe stellingname zou hebben ingenomen. Het is nu vaak wat 'theoretisch en vrijblijvend'. Tenslotte is de algemene literatuurlijst van de bundel wel erg mager uitgevallen.

I. J. Berghuis-van der Wijk

Jac. van Weringh, **Onrust is van alle tijden. Opstellen over criminaliteit in Nederland,** Boom, Meppel, 1978, 138 blz.

In tegenstelling tot bv. de rechtssociologie ontleent de criminologie zijn onderwerp en bestaansrecht aan een brandend maatschappelijk probleem. Beoefenaren van dat vak groeien daarom vaak uit tot filosofen, profeten of bezweerders. De criminaliteit neemt immers toe en 's avonds loopt men niet meer veilig op straat. De politie krijgt veel te weinig personeel en wordt nooit eens bedankt voor al het vuile werk dat ze maar moet opknappen. Gevangenissen, als de crimineel ze ooit nog van binnen te zien krijgt, lijken op hotels van klasse. Criminologen bezweren deze gevoelens en vertellen dat misdaden gelukkig niet bestáán, want dat er alleen 'tot strafbaar feit benoemd gedrag' bestaat, dat het strafrecht binnenkort trouwens afgeschaft kan worden en dat de echte misdadiger de overheid is die vervreemdende buitenwijken bouwt. Van Weringh, hoogleraar in de criminologie aan de UvA neemt het publiek in bescherming tegen dergelijke criminologen. Hij drijft de spot met hen, o.a. in het hoofdstuk 'De studie van de criminaliteit'. Bianchi, Hoefnagels en Hulsman moeten het ontgelden. Zij zijn volksverlakkers, althans warhoofden, die de serieuze criminologie (niet genoemd worden Buikhuisen, Dessaur, Jongman en Nagel) veel schade berokkenen. Nu valt er bij het lezen van Hoefnagel's stukken best wel eens te vrezen dat hij naast de criminologie de crimoëzie doceert, terwijl Bianchi met zijn oudtestamentische oplossingen het kontakt met de realiteit inderdaad al een tijd kwijt lijkt te zijn (Hulsman is primair hoogleraar strafrecht en zou m.i. met andere maatstaven dan die welke voor de criminologen gelden moeten worden gemeten).

Aangezien evenwel de geleerde auteur het effekt van zijn aanval vooral zoekt te vergroten met behulp van een vrije associatiemethode (wie zegt dat misdaad tot strafbaar feit benoemd gedrag is, is gek, want er wórden toch mensen beroofd?) en de suggestie niet steeds schuwt dat mensen die kapingen (enz.) met oorlogshandelingen elders vergelijken en daardoor in een minder fel licht plaatsen, wel niet zo erg aan zulke terreur zullen tillen (p. 108), bestaat er voor een serieuze recensie van dit criminologendebat geen aanknopingspunt.

De belangrijkste stukken van dit boek gaan echter over angst en opwinding van het publiek over de ontwikkeling van de criminaliteit en de bestrijding ervan. Van Weringh probeert het vertrouwen van het publiek (en van de strafrechtelijke autoriteiten, denk ik) in de criminologie te vergroten door de bekende forse uitspraken over de misdaad en de slappe aanpak ervan volkomen serieus te nemen, waarna hij dan wel sterk gaat relativeren: 'onrust is van alle tijden'. Hij noemt de gebruikelijke feiten en samenhangen, die aan de uitspraken een kunstmatig karakter geven, zoals het opfokken van misdaadnieuws door de media en het exploiteren van de angst van het publiek door de veiligheidsindustrie. In drie hoofdstukken gaat hij in deze trant in op 'de criminaliteit in Nederland', op 'de onrust over de criminaliteit' en op 'het antwoord op de criminaliteit'.

Het zijn stuk voor stuk op zichzelf staande essays die heel helder en spannend zijn geschreven, een grote prestatie. Als recensent in dit wetenschappelijk tijdschrift moet ik echter wel de vraag stellen en beantwoorden of de auteur zich gehouden heeft aan in redelijkheid te stellen normen die het forum aan deze aktiviteit van een wetenschapsman zou mogen stellen. Ik stel voorop dat het populariseren van de stof op zichzelf van eminent belang is. Maar het door de schrijver gekozen expositiemiddel acht ik erger dan de kwaal van onwetendheid c.q. betweterigheid die hij bestrijden wil. Vertoon van geleerdheid vermijdt Van Weringh uiteraard – wat te loven is –, maar dat gaat zo ver dat er soms een duidelijk anti-intellectuele toon wordt aangeslagen. Het gestelde wordt verder nogal eens bewezen door een hoofdonderwijzer uit 1896 aan te halen, die ook al schreef dat onrust

van alle tijden is en dat de baldadigheid der straatjeugd in zijn jonge jaren niet minder was dan 'thans'; en door een beroep te doen op de persoonlijke gemoedsbewegingen van de schrijver. Er staan ook heel mooie passages in (bv. over wat het betekent om van je vrijheid te zijn beroofd) die de criminologie in hoge mate verrijken, maar als ik geregeld redeneringen tegenkom van het type als in het nu volgende citaat, is voor mij de lol er wel af. 'De cijfers voor verkrachting tonen echter een stijgende lijn. Die zouden heel wat hoger uitvallen, zelfs tot duizelingwekkende hoogte stijgen, als bij verkrachting werd uitgegaan van radicaal-feministische omschrijvingen. Als ik het goed begrijp, ben je als man dan al strafbaar, als je een vrouw aankijkt' (p. 36, 37).

A. J. Hoekema

Foner, Nancy: **Jamaica Farewell, Jamaican migrants in London,** International Library of Anthropology, Routledge & Kegan Paul, London en Henley, 1979, 262 blz.

Wie veelvuldig met Surinamers omgaat kent hun verzuchting: 'Maar Suriname kan je niet vergelijken met Nederland'. Deze constatering houdt enerzijds in dat deze vergelijking juist vaak wordt gemaakt, maar geeft anderzijds aan dat de sociale context van Suriname en Nederland verschilt voor wat betreft de beoordeling van de sociale positie van de mensen daarbinnen. Een gulden voor een bosje kouseband is duur in Suriname, maar goedkoper dan de meeste groenten in Nederland, een diploma van de technische school heeft een aanzienlijk grotere waarde in Suriname dan in Holland; en wanneer men in Suriname wordt uitgescholden voor 'domme neger' heeft dit een radicaal andere betekenis dan wanneer dat in Nederland gebeurt. Maar ja, 'je moet Suriname niet vergelijken met Nederland'.

Dit laatste heeft de Amerikaanse Nancy Foner nu precies wél gedaan voor en met ruim honderd Jamaicaanse arbeiders in Londen. Zij onderzoekt de veranderingen in 'status' die deze migranten hebben ondergaan door van Jamaica naar Engeland te trekken en hoe zij beide samenlevingen met andere statuscriteria meten. Het gaat in het bijzonder om de volgende vier thema's: de appreciatie van ras, de symbolische betekenis van leeftijd, de rolpatronen van beide sexen en de waarde van het onderwijs. De onderzoekster verkeert in de fortuinlijke positie dat zij eerst enkele jaren veldwerk heeft verricht op het platteland in Jamaica, alvorens zij nu migranten ondervraagt en ook een beetje onder hen participeert in Londen. Zij is daardoor in staat de vergelijkingen, zoals haar informanten tussen beide landen maken, op zinvolle wijze mee te waarderen. Hoe vaak beperken migratiestudies zich niet tot de uitgangssituatie van de emigrant óf alleen tot hun positie in het immigratieland?

Wat de Nederlandse lezer opvalt is hoeveel meer zwarte mensen in Engeland kennelijk bloot staan aan discriminatie en slachtoffer worden van vooroordeel dan bij ons. Het is een thema dat in alle hoofdstukken en ook in de vele casusbeschrijvingen voortdurend terugkeert. Komt dit omdat men in Engeland ook werkelijk racistischer is? Of zijn Jamaicanen zich er beter van bewust dan Surinamers in Nederland?

Uit mijn voortdurende vergelijking met Surinaamse migranten ten onzent mag de lezer opmaken dat ik het boek vooral daarom voor Nederland interessant vind. Dat geldt minder voor het slothoofdstuk, waarin de schrijfster probeert duidelijk te maken hoe origineel en veelbelovend haar aanpak van de studie van migratieverschijnselen is. Het vergelijken van omstandigheden vóór en na emigratie komt men vaker tegen in de literatuur, maar dan zonder dat daar gewichtig over gedaan wordt.

Tenslotte kan ik het niet laten om deze studie te vergelijken met mijn eigen werk over de Surinaamse migratie en met name waar het gaat om het terugkeerperspectief. Net als in Suriname speelt op Jamaica het behalen van diploma's een eminente rol bij stijging op de maatschappelijke ladder en bijgevolg ook bij het emigratiemotief. En net als bij Surinamers in Nederland laten veel Jamaicanen in Engeland (althans de arbeiders onder hen) die formale opleiding al snel wat versloffen en dat geldt ook voor de aspiraties die zij voor hun kinderen koesteren. Foner meent dat dit alles te maken heeft met het steeds open houden van de optie van terugkeer: deze heeft tot functie dat de teleurstelling over mislukken in het nieuwe land geringer wordt en daardoor zitten ouders er ook niet erg achter heen om hun kinderen hoog op te stoten in het onderwijs. Ik ben benieuwd hoe dit boek door Westindiërs in Engeland wordt ontvangen. Een soortgelijke conclusie over de functie van de 'terugkeerideologie' in Nederland is mij door verschillende Surinamers niet in dank afgenomen.

Frank Bovenkerk

H. van der Wusten, **Iers verzet tegen de staatkundige eenheid der Britse eilanden 1800-1921; een politiek-geografische studie van integratie- en desintegratieprocessen.** Sociaal-geografisch Instituut, Universiteit van Amsterdam, publicatie no. 3, 1977, 344 blz.

Wie belangstelling heeft voor de ontwikkelingen die een deel van Ierland naar politieke onafhankelijkheid voerden, vindt in Van der Wustens boek veel waardevolle en overzichtelijke gerangschikte informatie.

In 1800 werd Eire ingelijfd bij Engeland (de Act of Union), in 1921 werd het Zuiden nagenoeg onafhankelijk. Het betoog beslaat deze periode. Met elementen van theorieën over nationalisme en mobilisatie geeft de auteur een systematische beschrijving van de belangrijkste vier verzetsbewegingen in historische volgorde. Voor elke brengt hij nauwkeurig in kaart de dominante boodschap, het organisatorische kader, de campagnes, en de resultaten (vooral w.b. het gemobiliseerde personeel). Om gevestigde opvattingen te toetsen en zijn beweringen te staven heeft Van der Wusten veel spit- en graafwerk naar en in bronnen moeten verrichten, waarbij het hem niet ontbrak aan inventiviteit en speurzin. De resultaten zijn navenant: veel en gedetailleerde informatie, verwoord op een doorgaans elegante en trefzekere manier.

Toch zijn er ook bedenkingen. Mijn commentaar richt zich voornamelijk op de compositie van het betoog. Daarin manifesteert zich een *te* grote spanning tussen stelselmatige beschrijving en ruimer interpretatiekader. Ontledende beschrijvingen van de achtereenvolgende bewegingen is het belangrijkste doel; pas in het slothoofdstuk komen een ruimere interpretatie van het complexe vrijwordingsproces en enkele vitale vragen aan de orde. Een dergelijke opbouw – de gemakkelijkste – herbergt gevaren, waaraan ook Van der Wusten niet is ontsnapt.

Allereerst komen bij het lezen vragen (op *dat* moment actuele) naar voren, die pas aan het eind worden beantwoord of soms zelfs niet. Een deel hiervan heeft betrekking op de interne dynamiek en de onderlinge betrekkingen van de diverse in Ierland verblijvende sociale groeperingen. Waar bleven de afgesplitste groepen uit de Repeal en de Home Rule-bewegingen? Waarom waren caféhouders en onderwijzers belangrijk in de Fenianbeweging? Hoe gedroegen pro-Britse elementen en Engelse gezagsdragers in Ierland zich t.o.v. de bewegingen, en waarom? Kortom, de tegenspelers blijven te lang in het vage.

Een tweede, groter, gevaar van de gevolgde procedure is dat van de herhalingen. Eerst geeft de schrijver in een afzonderlijk hoofdstuk een algemeen overzicht van het Ierland

onder de Union. Vervolgens komt op elke beweging afzonderlijk weer een inleidende paragraaf, waarna volgens vast stramien de bewegingen worden doorlicht. (De lezer wordt wel eens moe.) En in het slothoofdstuk moet weer veel worden opgefrist om de gelanceerde vragen begrijpelijk en pregnant te maken.

De aard en ontwikkeling van het verzetsproces worden bepaald door de interne dynamiek in Ierland (de Ieren in Canada en de USA) en de veranderende interdependenties tussen Engeland en Ierland. Dit vermeldt de auteur steeds stellender naarmate het betoog vordert (cf. o.m. pp. 14, 15, 269, 294). Maar dit moet dan toch tot gevolg hebben dat de gedurig veranderende rol van tegenspeler Engeland in de behandeling van de successieve bewegingen niet in de schaduw blijft, doch in het volle licht komt.

Voor een coherenter betoog, waarin elk element op het juiste tijdstip naar gewicht aan de orde komt, had de schrijver die grote ontwikkelingslijn zeer goed kunnen gebruiken als kader voor zijn relaas. Continuïteit en verandering waren aldus evenwichtiger gepresenteerd. Nu moet de lezer hetzelfde moeizame proces doormaken dat Van der Wusten bij het schrijven ervaren zal hebben.

Mart Bax

Joseph Lee Rodgers jr., **Citizen Committees; A Guide to their Use in Local Government;** Cambridge, Mass. 1977, 103 blz.

Participatie in de politieke besluitvorming is een geliefkoosd terrein van onderzoek. Vergelijkend onderzoek naar de verschillende vormen van participatie en naar de maatschappelijke omstandigheden waaronder bepaalde vormen van participatie gedijen, en anderen niet komt veel minder voor. Ook voor Nederland geldt dat weinig studie is verricht naar de voorwaarden waaronder aktiegroepen, wijkraden, advieslichamen e.a. goed kunnen functioneren.

Rodgers jr. probeert een soortgelijke leemte op te vullen voor de Verenigde Staten. In zijn 'gids' geeft hij een systematisch overzicht van de wijze waarop één bepaalde participatievorm, de burgercomité's, kunnen worden ingeschakeld in het locale bestuursproces. Daarbij verstaat hij onder een burgercomité zowel een op initiatief van de bevolking gevormd comité, als een door de overheid ingesteld comité.

De auteur stelt zich ten doel de locale autoriteiten in de V.S. te overtuigen van de positieve uitwerking op het bestuur van deze vorm van participatie. Daartoe is zijn studie geheel geschreven vanuit de optiek van de bestuurder. De voor- en nadelen van deze vorm van participatie worden dientengevolge nogal eenzijdig op een rij gezet. De voor- en nadelen die de individuele burger ervaart komen niet ter sprake. Zo stelt hij dat burgercomité's uitstekend geschikt kunnen zijn om eventuele tegenstand tegen bepaalde overheidsmaatregelen te voorkomen. Dat delen van de bevolking dit als schijnparticipatie en inkapseling kunnen ervaren, ontgaat de auteur.

Een indeling en beschrijving van de verschillende soorten comité's vormt het hoofdbestanddeel van het boek. Rodgers jr. baseert zijn indeling op de primaire functies van de comité's in het bestuursproces. Hij onderscheidt zeven categorieën, onder meer adviserende comité's, administratieve comité's, beleidsvoorbereidende comité's en controlerende comité's. Van elke vorm worden de initiatiefnemers behandeld, de samenstelling, de wijze van ledenrecrutering, de omvang, etc.

Het is moeilijk te beoordelen of het boek voor de V.S. aan zijn doel beantwoord. Op de Nederlandse situatie is het zeker niet van toepassing gezien de grote verschillen tussen de locale Amerikaanse politiek en de Nederlandse politiek. Zo besteedt Rodgers geen aandacht aan de rol van politieke partijen bij inspraak en participatie op locaal nivo. Het

boek biedt wel goede aanknopingspunten voor een systematische inventarisatie van de verschillende participatievormen in Nederland.

Ph. van Praag jr

G.P.A. Braam, A. Dijkstra e.a., **Collectieve Acties; participanten, ongelijkheid en locale democratie; een veldstudie in zeven Nederlandse gemeenten,** Meppel, 1976, 179 blz.

'Collectieve Acties' is een belangwekkend boek, zowel door het onderwerp dat de auteurs onderzocht hebben als door de gebruikte onderzoeksmethoden. In het kader van een gecombineerd onderzoeks- en onderwijsproject, onder leiding van Braam, zijn zeven collectieve acties, van zowel bedrijven als actiegroepen onderzocht. Nagegaan is in hoeverre de participatie aan collectieve acties opnieuw ongelijkheid kan veroorzaken, of er condities zijn aan te wijzen waardoor het participatiepatroon wordt bepaald en in hoeverre bij collectieve acties belangenorganisaties een grotere rol spelen dan de democratische organen, zoals de gemeenteraad. Men hoopt hiermee de kwaliteit van de locale democratie nader te bepalen.

De methode die men heeft gehanteerd is zonder meer origineel te noemen. Centraal staat dat men per actie vaststelt wie van de belanghebbenden in het kader van de actie contact heeft gehad met het te beïnvloeden hogere overheidsorgaan. Deze personen, resp. bedrijven kent men een invloedskanaal toe en beschouwt men als participant.

Bij het ongelijkheidsprobleem besteedt men, terecht, voornamelijk aandacht aan de economische dimensie. Het gaat hierbij, volgens de auteur, om de eenvoudige vraag of participanten meer economische baten ontvangen dan niet-participanten (blz. 26). Beslissend acht men dat bij acties ongelijkheid kan ontstaan doordat de individuele belangen niet in dezelfde mate gehonoreerd worden. Participatie, het hebben van een invloedskanaal, betekent volgens de auteurs een grotere kans om eigen individuele belangen te behartigen. Dit klinkt plausibel, maar roept toch enkele fundamentele vragen op.

Ten eerste is de eenvoudige vraag die de auteurs zich stellen onvolledig. De economische ongelijkheidseffecten van acties worden niet alleen bepaald door de per belanghebbende ontvangen baten, maar ook door de per belanghebbende te betalen lasten (kosten). Bij het vaststellen van de ongelijkheidseffecten mag men de verdeling van de participatiekosten niet buiten beschouwing laten. De relatie tussen het hebben van een invloedskanaal en het eventueel dragen van de lasten komt echter niet ter sprake in het onderzoekersverslag.

Een tweede probleem betreft het gebrek aan onderscheid naar de doelen van de verschillende acties. Het verhinderen van een bepaalde overheidsmaatregel, bijvoorbeeld de aanleg van een militair oefenterrein, levert bij succes geen economische baten op voor de betrokkenen, maar handhaaft de bestaande ongelijkheid. Daarentegen levert een actie die gericht is op het afdwingen van een bepaalde overheidshandeling, een havenuitbreiding bv, wel degelijk baten op die ongelijk verdeeld kunnen worden. De auteurs maken dit onderscheid niet, ten onrechte aangezien vier van de onderzochte acties ten doel hadden een overheidsmaatregel te verhinderen.

Een derde probleem vormt het begrip individueel belang. De moeilijkheid is dat men geen duidelijke definitie geeft van individueel belang, noch hoe men het kan onderscheiden van gemeenschappelijk belang of groepsbelang. De auteurs hadden dit probleem kunnen vermijden door niet het belang van de subjecten, maar de aard van de nagestreefde oplossing centraal te stellen. In navolging van het in de economie gemaakte, zeer zinvolle, onderscheid in individuele en collectieve goederen, kan men bij acties nagaan of de

nagestreefde oplossing een individueel of een collectief karakter heeft. Meestal zal het om oplossingen met een collectief karakter gaan, zowel participanten als niet-participanten kunnen immers profiteren van een havenuitbreiding en worden geconfronteerd met de gevolgen van een kanaaldemping. De economische gelijkheidseffecten kan men vaststellen door na te gaan wie meer of minder profiteert van de oplossing. Het nastreven van een oplossing met een collectief karakter betekent dat het bezit van een invloedskanaal van ondergeschikt belang is voor de verdeling van de baten.

De auteurs hebben ook onderzocht hoe bij collectieve acties de verhouding ligt tussen vertegenwoordigers van belangenorganisaties en leden van de gemeenteraad. Men vindt, niet bepaald verbazingwekkend, dat de eerstgenoemde in veel acties sterk domineren. Hieruit trekt men echter de conclusie dat deelbelangen sterk op de voorgrond treden en dat er dientengevolge ernstige twijfel mogelijk is over de vraag of er voldoende aandacht kan zijn voor meer algemene functies als het harmoniseren van deelbelangen en het opkomen voor belangen die niet door gevestigde organisaties worden behartigd (blz. 93). Een vreemde gevolgtrekking. Stellen actievoerders zich ten doel deelbelangen veilig te stellen. De geringe participatie van gemeenteraadsleden zou men vanuit dit gezichtspunt juist positief moeten interpreteren, gemeenteraadsleden willen zich blijkbaar niet teveel identificeren met deelbelangen. Bovendien bezitten gemeenteraadsleden, wethouders en burgemeesters uit hoofde van hun functie invloedskanalen naar het te beïnvloeden hogere overheidslichaam. Tegenwicht tegen een te grote benadrukking van deelbelangen kan via deze weg gegeven worden.

Het boek wordt gepresenteerd als een replicatie-studie van een eerder onderzoek van Braam en Swinkels uit 1969. In dat onderzoek wilde men in enkele nederlandse gemeenten de locale machthebbers opsporen in navolging van amerikaanse studies. De onderzochte acties in 1969 betroffen echter uitsluitend bedrijven. Verder sprak men nog niet over actiegroepen, participatie en het ongelijkheidsprobleem. Voor een replicatie-onderzoek geen geringe verschillen. Het is de vraag of men zich niet wederom had moeten beperken tot een onderzoek naar de verdeling van de invloedskanalen over de verschillende bedrijven en status-categorieën, dat had reeds zeer veel interessant materiaal opgeleverd. Ten aanzien van de ongelijkheidseffecten van akties en de kwaliteit van de locale democratie brengt dit onderzoek ons helaas weinig verder.

Ph. van Praag jr.

Wolf Bleek, **Achter de coulissen. Antropologisch veldwerk in Ghana.** Van Gorcum, Assen, 1978, 102 blz.

De laatste jaren is er in binnen- en vooral buitenland een toenemende aandacht voor de *praktijk* van sociaal-wetenschappelijk onderzoek te bespeuren. Met de recente verschijning van Bleek's boekje *Achter de coulissen* vindt deze toe te juichen ontwikkeling in Nederland een voortzetting.

Dit in simpele en heldere bewoordingen vervatte boekwerkje handelt over 's schrijvers veldwerkervaringen in Ghana, waar hij onderzoek verrichtte naar sexuele relaties en geboortebeperking in het dorp Ayere in de Kwahu streek. De lezer wordt daarbij de te verwachten blik achter de coulissen gegund. Ofschoon Bleek in zijn voorwoord zelf treffend opmerkt dat dit betekent dat het toneel zich tot achter die coulissen heeft uitgebreid, kan ik mij niet aan de indruk onttrekken dat de schrijver daarbij een tamelijk zeldzame en verregaande eerlijkheid aan de dag legt. Niet alleen wordt de lezer geen informatie onthouden over doorgaans in veldwerkliteratuur verzwegen onderwerpen als het gebruik van het toilet of de sexuele relaties van de onderzoeker, evenmin worden

tekortkomingen in het onderzoek verhuld.

Wat Bleeks boekje zo geschikt maakt als inleiding in antropologisch veldwerk is dat het niet blijft bij persoonlijke indrukken en ervaringen alleen. De schrijver haakt in op bestaande literatuur over veldwerk en vergelijkt zijn eigen bevindingen daarmee. Van een aantal mythen rond met name de participerende observatie blijft weinig heel. Participatie wordt gekenmerkt door beperktheid, halfslachtigheid en vrijblijvendheid en betekent volgens de auteur dikwijls niet meer dan dat de onderzoeker er ter plaatse geweest is. Te observeren valt er meestal ook maar weinig. Veel informatie wordt toch door interviews verkregen. Wel geven observaties de onderzoeker de gelegenheid op andere wijze verkregen informatie te kontroleren, te interpreteren en nieuwe verbanden te ontdekken. Dit zorgvuldig tegen elkaar afwegen van de mogelijkheden en beperktheden van diverse methoden en technieken is kenmerkend voor het boekje te noemen.

Enige moeite heb ik alleen hier en daar met het hoofdstuk *ethisch en etisch*. Hierin stelt Bleek dat het zowel om ethische als om wetenschappelijke redenen belangrijk is dat *onderzoeker en informanten in een vergelijkbare financiële positie verkeren* (p. 88). Dit lijkt me een wat ongelukkige uitdrukking. Betekent dit ook dat ik eerst de hoofdprijs in de Staatsloterij moet winnen, wil ik ethisch en wetenschappelijk verantwoord onderzoek onder bankdirecteuren kunnen verrichten? Waarschijnlijk doelt de schrijver hier alleen op onderzoek onder gedepriveerden. Dan nog kan bovengenoemde uitspraak verkeerd worden uitgelegd: het is ethisch als de onderzoeker even gedepriveerd als zijn informanten wordt, omdat dit voordelen voor het onderzoek oplevert. En dat is toch niet wat Bleek onder ethisch verstaat?

Niet iedereen zal het altijd met de opvatting van Bleek eens zijn. Het pleit evenwel voor de schrijver van dit in prettig Nederlands geschreven boekje dat hij zelfs gloeiendhete hangijzers in de culturele antropologie niet uit de weg gaat.

R.J. de Jongh